

Ադրբեջանի 2016՝ տնտեսական անկման, մանաթի արժեզրկման և բարձր գնաճի տարի

Մանուկյան Ս.Ֆ.

Հայաստանի ազգային պոլիտեխնիկական համալսարան /Հայաստան, Երևան/
sarkis.ar@gmail.com

Վճռորոշ բառեր՝ Ադրբեջան, տնտեսական անկում, ստագֆլյացիա, մանաթի արժեզրկում, գնաճ, բյուջեի եկամուտներ և ծախսեր, ներդրումներ, պետական պարտք, Socar (Ադրբեջանի պետական նավթային ընկերությունը), Sofaz (Ադրբեջանի պետական նավթային հիմնադրամ)

Азербайджан – 2016: год экономического спада, девальвации маната и высокой инфляции

Манукян С.Ф.

Национальный политехнический университет Армении (Армения, Ереван),
sarkis.ar@gmail.com

Резюме: Прошедший год во всех отношениях был провальным для экономики Азербайджана. Экономический спад, высокая инфляция, девальвация маната, сокращение инвестиций и внешней торговли, увеличение государственного долга, ухудшение социально-экономического положения – таковыми были основные негативные последствия экономики, которые продолжались свыше двух лет и так и не были преодолены в течение минувшего года. Ухудшающаяся социально-экономическая ситуация в Азербайджане несомненно содержит большие риски не только для этой страны, но и для Республики Армения и Республики Арцах, а также для всего региона в целом. Сложившаяся экономическая ситуация в стране вполне достаточна для того, чтобы для сохранения собственной власти Алиев в любую минуту мог бы пойти на военную авантюру против армянских республик. Однако, развязывание со стороны Алиева как локальной, так и широкомасштабной войны станет наиболее ощутимой угрозой для экономики Азербайджана, которая прямо или опосредованно еще больше ослабит экономику страны. Кстати, военные действия в апреле также имели свое негативное воздействие на Азербайджан – сокращение инвестиций, отток капитала, инфляция и др. На этот раз подобная война еще сильнее ударит по экономике Азербайджана - сильнее, чем удары от падения цен на нефть. То есть, основным риском для экономики и государственности Азербайджана является не цена на нефть, а недальновидная политика Алиева.

Ключевые слова: Азербайджан, экономический спад, стагфляция, девальвация маната, инфляция, бюджетные доходы и расходы, инвестиции, государственный долг, Socar (государственная нефтяная компания Азербайджана), Sofaz (государственный нефтяной фонд Азербайджана)

Azerbaijan - 2016: a year of economic recession, the devaluation of the manat and high inflation

Manukyan S.F.

National Polytechnic University of Armenia (Armenia, Yerevan),
sarkis.ar@gmail.com

Abstract:

The past year in all respects, has been a disaster for the economy of Azerbaijan. The economic recession, high inflation, devaluation of the manat, reducing investment and foreign trade, an increase in public debt, deteriorating socio-economic situation - these were the main negative effects of the economy, which lasted more than two years and have not been resolved over the past year. The deteriorating socio-economic situation in Azerbaijan will undoubtedly contain great risks not only for the country but also for the Republic of Armenia and Artsakh, as well as for the whole region. The current economic situation in the country is sufficient in order to save for their own power Aliyev at any moment could go on a military adventure against Armenian states. However, the outbreak by Aliyev both local and large-scale war will be the most tangible threat to the economy of Azerbaijan, which directly or indirectly further weakens the economy. By the way, the hostilities in April, also had its negative impact on Azerbaijan - disinvestment, capital flight, inflation, etc. At this time, such a war is a nasty blow to the economy of Azerbaijan - stronger than the blows of falling oil prices. That is, the main risk to the economy and the state of Azerbaijan is not the price of oil, and short-sighted policy of Aliyev.

Keywords: Azerbaijan, economy downturn, stagflation, devaluation of the manat, inflation, budget revenues and expenditures, investments, state debt, Socar (State Oil Company of Azerbaijan), Sofaz (State Oil Fund of Azerbaijan)

Նախորդ տարին, Ադրբեջանի տնտեսության համար ձախողված տարի էր բոլոր առումներով: Տնտեսական անկում, բարձր գնաճ, մանաթի արժեզրկում, ներդրումների անկում, արտաքին առևտրի կրճատում, պետական պարտքի աճ, սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի վատթարացում՝ սրանք տնտեսության այն հիմնական բացասական հետևանքներն էին Ադրբեջանի համար, որոնք այդպես էլ չկարողացան հաղթահարվել տարվա ընթացքում: Ադրբեջանի տնտեսության «ճաքերը» սկսեցին ավելի ակնառու դառնալ 2015 թ.-ից՝ պայմանավորված նավթի գների անկումով: Տնտեսության համակարգային ճգնաժամը՝ ցածր դիվերսիֆիկացիայի, քաղաքական և տնտեսական թերզարգացված ենթակառուցվածքների, մենաշնորհների, օլիգարխիաների և կենտրոնացվող կոռուպցիայի առկայության արդյունք է, որտեղ պետական ինստիտուտները ծառայում են ալիևյան կլանի և չինովնիկական ապարատի շահերին: Այսպես կոչված բարեփոխումները, տնտեսության զարգացման ճանապարհային քարտեզները, որոնց մասին անընդհատ խոսում են Ադրբեջանում, ոչինչ դեպի դրական չեն փոխելու, իսկ եթե նույնիսկ դրանք իրականացվեն, ապա դրանք չեն հարվածելու իշխանությունների կողոպտելու և հարստանալու իրավունքներին: Իսկ պաշտոնական ցուցանիշները թեև տնտեսության անկումը մեղմ են ներկայացնում, սակայն, վիճակը ավելի վատ է, քան ներկայացվում է:

Մակրոտնտեսական ցուցանիշները ըստ պաշտոնական վիճակագրության¹

ՀՆԱ-ի անկումը 2016 թ.-ին՝ ադրբեջանական մանաթով արտահայտված կազմել է 3,8%: Գնաճի մակարդակը շարունակում է բարձր մնալ Ադրբեջանում՝ պաշտոնական վիճակագրությունը ներկայացնում է սպառողական գների ինդեքսի 112,4% ցուցանիշ, կամ այլ խոսքերով ասած գնաճը կազմել է 12,4%, սակայն իրականում այն 2-3 անգամ ավել է: Թեև ահռելի ջանքերին ազգային արժույթի փոխարժեքը կայուն պահպանելու համար՝ 2016 թ.-ի ընթացքում ադրբեջանական մանաթը 15%-ով արժեզրկվել է ամերիկյան դոլարի նկատմամբ, իսկ միայն այս տարվա հունվար ամսը-

վա ընթացքում՝ ևս 7,7% -ով: Ներկա պահին, 1 ամերիկյան դոլարի փոխարժեքը ըստ Ադրբեջանի կենտրոնական բանկի² կազմում է՝ 1,9068 մանաթ:

Ոչ նավթային սեկտորի անկումը կազմել է 5,4%, իսկ մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ն նվազել է 4,9%-ով: 26,1%-ով նվազել են ուղղակի ներդրումները ֆիքսված կապիտալում՝ հիմնականում շինարարության ոլորտում կատարված ներդրումների կրճատման հաշվին: Արդյունաբերությունը անկում է գրանցել 0,4%-ով, սակայն գյուղատնտեսության ոլորտը գրանցել է՝ 2,6% աճ: 1,5% աճ է գրանցվել առևտրի շրջանառության ծավալներում, իսկ ծառայությունների ոլորտը գրանցել է՝ 1,1% անկում:

Միաժամանակ, ըստ Ադրբեջանի պետական մաքսային կոմիտեի տվյալների՝ հունվար-նոյեմբեր ժամանակահատվածում արտաքին առևտրի ծավալները կրճատվել են 11%-ով, որտեղ արտահանման ծավալները նվազել են 13,1%-ով, իսկ ներմուծումը՝ 8 %-ով: Թեև այս տարի արտաքին առևտուրը կփակվի մոտ 500-600 միլիոն դոլարի պրոֆիցիտով, սակայն մինչև օգոստոս ամիսը Ադրբեջանում գրանցվում էր արտաքին առևտրի պակասուրդ (դեֆիցիտ): Դա բերում էր մանաթի վրա լրացուցիչ ճնշման:

Հետաքրքիր է, որ Ադրբեջանի պետական բյուջեի եկամուտները հունվար-նոյեմբերի դրությամբ ցույց էին տալիս 16,1% անկում, իսկ բյուջեի ծախսերը 10% անկում, այսինքն ողջ տարվա ընթացքում դրանք էականորեն զիջում էին նախորդ տարվա բյուջեի համապատասխան ցուցանիշները, ապա դեկտեմբերին հանկարծ այդ ցուցանիշները բարելավվեցին և գրեթե հասան նախորդ տարվա մակարդակին: Բյուջեի եկամուտները ամբողջ տարվա ընթացքում նվազում էին հարկային ոլորտում հավաքագրվող եկամուտների նվազման արդյունքում, որը պայմանավորված էր բազմաթիվ ձեռնակությունների փակմամբ, այնպես էլ նավթի եկամուտների նվազման արդյունքում կրճատվող հարկերի նվազման փաստով: Սակայն դեկտեմբերին, ինչպես սպասվում էր, վիճակագիրները տարին փակեցին առանց բյուջեի եկամուտների և ծախսերի նվազման: Դա կամ սովորական դարձած

¹ www.stat.gov.az State Statistical Committee of Republic of Azerbaijan

² <http://en.cbar.az/> Central Bank of the Republic of Azerbaijan

վիճակագրական մանիպուլյացիայի արդյունք է, կամ էլ տնտեսությունից չստացված եկամուտների պակասը հերթական անգամ ծածկվել է պետական նավթային հիմնադրամից (Sofaz) դեկտեմբերին լրացուցիչ ևս մեծ տրանսֆերտով դեպի պետական բյուջե:

Կարող ենք ասել, որ 2016թ.-ին ԱՊՀ երկրների ցանկում ամենաձանր տնտեսական տարին ունեցել է Ադրբեջանը, ինչպես նաև Բելառուսը, որոնք արտահայտվել են՝ ՀՆԱ-ի անկումով, բարձր գնաճով, ներդրումների կրճատմամբ և արտաքին առևտրի ծավալների կրճատմամբ: Ինչ վերաբերվում է Բելառուսին, ապա ՀՆԱ-ի 2,6% անկումով, 11,8% բարձր գնաճով, 18% ներդրումների ծավալների անկմամբ և արտահանման ու ներմուծման ցուցանիշների 10,4% և 9,9%-ով անկումով, մի փոքր զիջում է Ադրբեջանի ցուցանիշներին³:

Ի՞նչ էր տեղի ունենում ադրբեջանական տնտեսության մեջ 2016 թ.-ին

Այս չոր մակրոտնտեսական թվերի հետևում, իրականում Ադրբեջանում և՛ խորքային, և՛ մակերեսային ընդգրկուն ապակայունացման գործընթացներ են տեղի ունենում, որոնք նախորդ 2014 և 2015 թ.-երի գործընթացների տրամաբանական շարունակությունն են: Նախ, կարելի է ասել, դրանք ստագֆլյացիայի ակնհայտ նշաններ են: Ցուցադրական, սակայն ցայտնոտային տնտեսական քաղաքականություն է իրականացվում կառավարության կողմից, որի արդյունքում մակրոտնտեսական անկայունությունը պահպանվում է: Բանկային համակարգը և իրական սեկտորը ճգնաժամի մեջ են հայտնվել, որտեղ բանկային համակարգը չի կատարում իր հիմնական գործառույթը, այսինքն տնտեսության վարկավորումը, որը տարվա վերջին ամիսներին գրեթե հասել էր գրոյական մակարդակի: Իսկ իրական սեկտորը, որը գտնվում է դեպրեսիվ և անորոշ վիճակում, աինտեղ միայն ուժերի գերլարումով աշխատում է նավթային ոլորտը, որի եկամուտները սակայն հայտնի պատճառով նվազում են: Խիստ դրամավարկային և վարկային քաղաքականությունը թուլացնում է տնտեսական ակտիվությունը: Դրամի առաջարկը մնում է սեղմված: Դրամական զանգվածի առաջարկը սահմա-

նափակվում է գնաճի կանխարգելման նպատակով, որն իր հերթին խեղդում է տնտեսության աշխուժացմանը: Իսկ գնաճի հիմնական պատճառներից մեկն էլ այն է, որ ապրանքային զանգվածը ավելի արագ է նվազում, հաստատուն դրամի զանգվածի պայմաններում և ապրանքների դեֆիցիտ է առաջանում, որի արդյունքում էլ գները արագ աճում են:

Իրական եկամուտների նվազումը, այդ թվում նաև դրսից տրանսֆերտների կրճատումը, բերում է ներմուծման կրճատմանը, հետևաբար ապրանքային զանգվածի կրճատմանը, իսկ գազի, էլեկտրաէներգիայի տարիֆների բարձրացումը բերում է տեղում արտադրվող ապրանքների բիզնեսի ծախսերի ավելացմանը և գների աճին, սա էլ իր հերթին ապրանքների առաջարկի սահմանափակման է բերում, գնողունակության անկման պատճառով: Մենաշնորհների առկայությունը նույնպես բերում է գնաճի ճնշմանը:

2016 թ.-ին մանաթի արժեզրկման դեմ պայքարելու համար մի քանի միլիարդ դոլար շուկա ներմղվեց, որը սկզբից ԿԲ-ի արտարժույթային պահուստներից էր (մոտ 1 միլիարդ դոլար), ապա գործին լծվեց նաև Sofaz-ը՝ նավթային հիմնադրամը, քանի որ կենտրոնական բանկի պահուստները արագորեն սպառվում էին: Մանաթի կտրուկ անկումը կասեցնելու համար նավթային հիմնադրամը 9 ամիսների ընթացքում ավելի քան 4 միլիարդ դոլարի ինտերվենցիաներ է արել: Թեև մանաթի համար որդեգրվել է լողացող փոխարժեքի անցման քաղաքականություն, սակայն դեռևս շատ դիսկային է այն ամբողջովին թողնել առանց հսկողության, քանի որ հաջորդ դեվալվացիայի հետևանքները անկանխատեսելի կլինի ֆինանսաբանկային համակարգի համար: Իսկ մանաթի անկումը կասեցնելու համար նույնիսկ փակվեցին փողոցային փոխանակման կետերը, սահմանափակումներ մտցվեցին բանկերին արտարժույթի վաճառման համար: Դեկտեմբերին ընդհանրապես արտարժույթ չէր վաճառում: Իսկ բանկերը մանաթը անմիջապես դոլարի են վերածում: Արտարժույթի երկրից դուրս դուրս փոխանցումը բարդացել է: Իսկ ԿԲ-ը ստիպված եղավ անցած տարի վերաֆինանսավորման տոկոսադրույթը բարձրացնել՝ 9,5-ից մինչև 15%:

³ <http://www.belstat.gov.by/> Национальный статистический комитет Республики Беларусь

Նախորդ տարի փակվել են 10, որոշ տեղեկություններով նույնիսկ 13 բանկ: Այդ բանկերի ավանդատուներին փոխհատուցվել է 721,7 միլիոն մանաթ, սակայն մի քանի բանկեր նույնպես նույն ճակատագրին կարող են արժանանալ և ավանդատուները իրենց ավանդները ստանալու համար հերթ են կանգնած: Բանկային ոլորտը 11 ամիսների կտրվածքով կրել է 1,3 միլիարդ մանաթի վնաս⁴:

Արտարժույթի դեֆիցիտի պատճառները նույն են մնում՝ կապիտալի օրինական և անօրինական արտահոսք, տրանսֆերտների կրճատում, արտահանումից եկամուտների կրճատում, ներմուծման վրա զգալի ծախսեր, ներդրումների կրճատում, աճող պետական պարտքի սպասարկում: Եվ այս ամենը ուղեկցվում է բնականաբար վճարային հաշվեկշռի դեֆիցիտի աճի ֆոնի վրա: Աղբբեջանական հասարակության մեջ առաջացած խիստ ստրեսները, պայմանավորված մանաթի կամ այլ խոսքով «աղբբեջանի հպարտության» թուլացմամբ, այլևս չեն նպաստելու վերականգնելու վստահությունը մանաթի և բանկային համակարգի նկատմամբ: Բացի այդ, մանաթի արժեզրկման արդյունքով ամերիկյան դոլարով արտահայտված տնտեսական ցուցանիշների փոքրացումը, որտեղ 2-3 տարիների ընթացքում այդ ցուցանիշները (պետական բյուջեի եկամուտները և ծախսերը, ռազմական ծախսերը, բնակչության եկամուտներ, ՀՆԱ-ն, մեկ շնչին ՀՆԱ և այլն) դոլարով արտահայտված փոքրացրել են մոտ 2,3 անգամ, նույնպես մեծ հարված էր աղբբեջանցիների ինքնավստահությանը:

2016 թ.-ին կտրուկ նվազեցին արտերկրից դրամական փոխանցումները Աղբբեջան. Հունվար-սեպտեմբեր կտրվածքով այն կազմել է 586 մլն դոլար, որը 34,7% -ով ցածր է նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատությամբ: 2015 թ.-ին այդ ժամանակահատվածում փոխանցվել էր՝ 897 միլիոն դոլար, իսկ 2014 թ.-ին 1,159 միլիարդ դոլար⁵: Մա անշուշտ բացասական է ազդում բնակչության գնողունակության և սոցիալ-տնտեսա-

կան վիճակի վրա: Աղբբատության սահմանը պաշտոնական տվյալներով՝ 5,6% է, ըստ աղբբեջանից փորձագետների՝ 12,5%, իսկ եթե հաշվարկվի Համաշխարհային բանկի մեթոդաբանությամբ, ապա այն կազմում է մոտ 20%⁶:

Տարվա ընթացքում նկատվում էր բնակչության իրական եկամուտների և գնողունակության նվազում: Թեև ճիշտ է, պաշտոնական վիճակագրությունը եկամուտների աճ էր ամբողջ տարվա ընթացքում ցույց տալիս (7,5% աճ մեկ շնչի հաշվով), սակայն գնաճը խժռում է այդ աճը: Ամբողջ տարին ուղեկցվում էր թանկացումներով, աշխատատեղերի կրճատումներով և գործազրկության աճով: Գազի, ջրի և էլեկտրաէներգիայի սակագների բարձրացումը առանց այդ էլ սրեց սոցիալական վիճակը: Միջին աշխատավարձը ամերիկյան դոլարով կազմում է մոտ 300 դոլար է, որն արդեն զիջում է Վրաստանի և Հայաստանի միջին աշխատավարձին:

Աղբբեջանական կառավարությունը ստեղծված իրավիճակից ելք է փորձում գտնել արտոնյալ ռեժիմներով գործող արդյունաբերական (Սումգայիթի քիմիական-արդյունաբերական պարկը և Փիրախլի արդյունաբերական-տեխնոլոգիական պարկը) և ագրարային նշանակության պարկերի ստեղծմամբ, իրական սեկտորի խթանման համար, սակայն դրանց արդյունքները չեն երևում և չեն էլ երևա: Բյուջում նվազել են նաև ներդրումային ծախսերը, իսկ մասնավոր սեկտորը Աղբբեջանի բիզնես միջավայրին չի վստահում: Դրսի ներդրողները նույնպես «սառել են» Աղբբեջանի նկատմամբ և աստիճանաբար դուրս են բերում իրենց կապիտալը այս երկրից⁷:

Բայց և այնպես, մշակվել է տնտեսության զարգացման «ճանապարհային քարտեզ» երկիրը ճգնաժամից դուրս բերելու համար, որի համար պահանջվում է ևս 27 միլիարդ ամերիկյան դոլար ներդրումներ: Հետաքրքիր է այն, որ աղբբեջանական տնտեսության մեջ վերջին քսան տարիներին մոտ 130 միլիարդ դոլար ծավալով ներդրումների արդյունքում,

⁴ Азербайджан: Важные экономические события 2016 года, http://www.contact.az/docs/2016/Analytics/122800179129u.htm#_WItSfV96M8

⁵ <http://ru.echo.az/?p=50943> «Объем денежных переводов в Азербайджан будет падать с каждым годом»

⁶ <http://cesd.az/>, The Center for Economic and Social Development

⁷ Азербайджан: Важные экономические события 2016 года, http://www.contact.az/docs/2016/Analytics/122800179129u.htm#_WItSfV96M8

այս երկիրը այդպես էլ մնաց անարդյունավետ և չդիվերսիֆիկացված տնտեսություն ունեցող տարածք, աղքատ բնակչությամբ, իսկ ինչը պետք է փոխի այդ «ճանապարհային քարտեզը» և լրացուցիչ 27 միլիարդ դոլարը՝ տարակուսում են ադրբեջանցի տնտեսագետները⁸:

Հիշեցնենք, որ երկար ժամանակ, Ադրբեջանում ներդրումները ՀՆԱ-ի աճին նպաստող կարևոր բաղադրիչներից մեկն է եղել, իսկ աճի, մեկ այլ բաղադրիչ ևս, զուտ արտահանումը նույնպես նվազող արդյունք է գրանցում, արտահանման ծավալների նվազման պատճառով: Նվազում է նաև սպառման մակարդակը:

Թեև աշնանը՝ սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսներին Ադրբեջանին հաջողվեց մի փոքր շտկել մակրոտնտեսական ցուցանիշները՝ նավթի արդյունահանման և արտահանման ծավալների աճի հաշվին, այնուամենայնիվ նույնիսկ ցուցանիշները, հոկտեմբերի նկատմամբ նորից մի փոքր վատացան: Դեկտեմբերին որոշ ցուցանիշներ բնականաբար «շտկվեցին», այնուամենայնիվ կարող ենք ասել, որ այս տարին ամենավատագույն էր Ադրբեջանի տնտեսության համար վերջին 20 տարիների ընթացքում:

Նավթի և բնական գազի արդյունահանումը և արտահանումը

2016թ.-ի հունվար-դեկտեմբեր ամիսներին Ադրբեջանում նավթի արդյունահանումը կազմել է 41 միլիոն տոննա, որը նախորդ տարվա նկատմամբ 1,4%-ով նվազել է (2015թ.-ին այն կազմել է 41,6 մլն տոննա): Հունվար-նոյեմբերին հում նավթի արտահանումը կազմել է 19 միլիոն տոննա (5,1%-ով պակաս 2015 թ.-ի նույն ժամանակահատվածի նկատմամբ), որի արտահանումից եկամուտները կազմել են 5,9 միլիարդ դոլար, որը 29% -ով ցածր է եղել նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ: Նավթամթերքների արտահանումը կազմել է 1,38 միլիոն տոննա, 358,3 միլիոն դոլար արժեքով, որը պակաս է նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ 48%-ով: Հում նավթի, բնական գազի և նավթամթերքների մասնաբաժինը կազմել է ամբողջ արտահանման 86%-ը:

⁸www.panorama.am Экономист: Азербайджан стремительно возвращается к кризису начала 90-х и стоит на пороге гиперинфляции

Հիշեցնենք, որ 2010թ.-ից մինչև 2016թ.-ը նավթի արդյունահանման տարեկան ծավալները կրճատվել են 9,7 միլիոն տոննայով (2010 թ.-ին այն կազմել էր 50,7 մլն. տոննա): Նավթի արդյունահանման անկման տեմպերը շուտով ավելի մեծ ծավալներով կլինեն: Նոր նավթային հորատանցքերի շահագործումը չեն բերում նավթի արդյունահանման ծավալների եական աճի:

Նախորդ տարվա ընթացքում Ադրբեջանը արդյունահանել է 29,4 մլրդ. մետր խոր. Բնական գազ, որի արդյունահանման ծավալները նախորդ տարվա համեմատ աճել է 0,7 %-ով (29,2 մլրդ. մետր խոր., 2015թ.-ին): Իսկ 2014 թ.-ին այն կազմել էր՝ 29,6 մլրդ. մետր. խոր.: Ի տարբերություն նավթի, Ադրբեջանում բնական գազի արդյունահանման ծավալների անկման միտումների մասին խոսել դեռևս պետք չէ:

2016 թ.-ին հունվար-նոյեմբերին արտահանվել է 6,18 մլրդ. մետր խոր. բնական գազ (պակաս 18,56%-ով), որտեղ արտահանման արժեքը կազմել է՝ 923,1 միլիոն դոլար, որը 36,2 %-ով պակաս է նախորդ տարվա հունվար-նոյեմբերի համեմատ⁹:

Socar-ը (Ադրբեջանի պետական նավթային ընկերությունը) արդյունահանել է՝ 7,5 միլիոն տոննա նավթ և 6,3 մլրդ. մետր խոր., գազ: Իսկ ադրբեջանական միջազգային գործառնական ընկերությունը (AIOC)-ը և Շահ-Դենիզ կոնսորցիումը արդյունահանել են համապատասխան՝ 33,5 միլիոն տոննա նավթ և 23,1 մլրդ. մետր խոր. բնական գազ բնական գազ:

Այս ամենով հանդերձ, Ադրբեջանում լուրջ խնդիրներ կան բնակչությանը բնական գազով անխափան և նորմալ ապահովելու հարցում, պայմանավորված մասայական չվճարումների, ինչպես նաև մատակարարվող գազի պակասով: Ցրտերի սկսվելուց հետո, զազամատակարարման խնդիրները ավելի են սրվում: Ադրբեջանը Թուրքիային ու Վրաստանին գազ է մատակարարվում, ինչպես նաև Թուրքիայից է ադրբեջանական գազը Եվրոպա տեղափոխվում, սակայն գյուղական և քաղաքային բնակչության որոշակի մասը հնարավորություն չունի օգտվել այդ գազից առաջացող դեֆիցիտի պատճառով:

⁹ Azerbaijan Economy in the First Eleven Months of 2016; Brief Overview, www.cesd.az

Ադրբեջանի պարտքը արագ տեմպերով աճում է

Շատ արագ է աճում այս երկրի արտաքին պետական պարտքը, որը հոկտեմբերի դրությամբ կազմում էր 7,651 միլիարդ ամերիկյան դոլար և պաշտոնական տվյալներով կազմում է ՀՆԱ-ի 20,1%-ը: Նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ արտաքին պետական պարտքի մեծությունը ավելացել է մոտ 70%-ով ՀՆԱ-ի կառուցվածքում, որը պայմանավորված է նոր օտարերկրյա վարկերի կտրուկ աճով և ՀՆԱ-ի ծավալների կրճատմամբ: Ադրբեջանի հիմնական պարտատերերն են՝ Համաշխարհային բանկը, Ասիական զարգացման բանկը, Իսլամական զարգացման բանկը, Վերակառուցման և զարգացման եվրոպական բանկը, Ճապոնական միջազգային համագործակցության գործակալությունը և այլ միջազգային ֆինանսական կառույցներ: Մեծ է նաև ներքին պարտքը: Իսկ Ադրբեջանի համախառն պարտքը գնահատվում է ՀՆԱ-ի մոտ 55-60%-ը: Աճի պատճառը՝ դա ազգային արժույթի դեվալվացիայի և նավթադոլարների եկամուտների նվազման արդյունքում արտարժույթի նկատմամբ պահանջարկի զգալի աճն է, որը ստիպում է իշխանություններին արտաքին պարտքի ավելացման միջոցով բավարարել արտարժույթի պահանջարկը: Թեև այս երկրի պարտքը աճում է նավթի ցածր գների ֆոնի վրա, կարող ենք ասել, որ դա ինտերցիոն բնույթ է կրելու և անկախ նավթի գներից, Ադրբեջանի պարտքը աճելու է:

Մեծ է մասնավոր սեկտորի և բանկային սեկտորի արտաքին պարտքը միջազգային և ֆինանսական կազմակերպություններին: Միայն բանկային սեկտորի պարտքը գերազանցում է 5,5 մլրդ դոլարը: Ընկերությունները ունեն կուտակված մեծ ծավալի վարկեր պետության երաշխավորությամբ, իսկ Ադրբեջանի միջազգային բանկը ունի արտաքին զգալի պարտավորվածություններ: Միայն Ադրբեջանի նավթային պետական ընկերության Socar-ի պարտքը իր հերթին գերազանցում է 6,3 մլրդ դոլարը: Դա պայմանավորված է TANAP և TAP գազամուղների շինարարության ծրագրերի ֆինանսավորման համար վարկերի ձեռքբերմամբ:

Առավել հրատապ են մասնավոր սեկտորի պարտքային խնդիրները, որն ոչ թե մանաթով է արտահայտված, այլ ամերիկյան դոլարով:

Բացի այդ, պրոբլեմային վարկերի ծավալը բանկային համակարգում գերազանցում է 2 մլրդ. դոլարը, սակայն դրանց ծավալները իրականում մի քանի անգամ ավելի են: Ճիշտ է, Ադրբեջանն ունի արտարժույթի մեծ պահուստներ, որը հիմնականում գտնվում է Sofaz-ի ենթակայության տակ, այդուհանդերձ, Ադրբեջանը շուտով նույնպես կկանգնի պարտքերի սպասարկման և մարման լուրջ խնդրի առաջ:

Մանաթի փոխարժեքը և դրա վերածումը մակուլատուրայի

Ինչպես նշեցինք, նախորդ տարվա ընթացքում, Ադրբեջանի աքիլեսյան զարշապարը մնում է մանաթի փոխարժեքի պահպանումը, որը ներկա պահին (27.01.2017թ.) ըստ Կենտրոնական բանկի սահմանած փոխարժեքի¹⁰ կազմում է 1,9068 մանաթ 1 ԱՄՆ դոլարի դիմաց: Իսկ 1 եվրոյի փոխարժեքը կազմում է 2,0353 մանաթ, որի նկատմամբ մանաթը նույնպես արժեզրկման միտումներ է ցուցաբերում: Արժեզրկվում է նաև ռուբլու նկատմամբ, որը կազմում է 0,0316 մանաթ: Հիշեցնենք, որ 2014 թ.-ին 1 ամերիկյան դոլարը կազմում էր 0,78 ադրբեջանական մանաթ: Ներկա պահին սև շուկայում այն տատանվում է արդեն 3-4 մանաթի սահմաններում: Արտարժույթի դեֆիցիտը շարունակվում է՝ բանկերը հրաժարվում են վաճառել արտարժույթ, վաճառքի ծավալները կտրուկ նվազել են: Սև շուկան ծաղկում է, որը բանկիրների ձեռքի գործն է: Նույնիսկ Sofaz-ի (պետական նավթային հիմնադրամի) կողմից արտարժույթի վաճառքը շուկայում չի կարողանում արժեզրկումից փրկել մանաթը:

Նոր հնարավոր դեվալվացիան կարող է կրկին լուրջ ցնցումների պատճառ դառնալ Ադրբեջանի համար: Հիշեցնենք, որ 2015 թ.-ի ընթացքում, ադրբեջանական մանաթը արժեզրկվեց մոտ 2 անգամ:

Նավթի ցածր գների պարագայում, տարվա սկզբին ԿԲ-ի արտարժույթի պահուստները նույնպես արագ նվազում էին: 2016 թ.-ի դեկտեմբերի 30-ի դրությամբ դրանք կազմել են՝ 3,974 մլրդ. ամերիկյան դոլար: Հիշեցնենք, որ 2014 թ.-ին այն կազմում էր՝ 15,2 միլիարդ դոլար: Եթե 2015 թ.-ին այն նվազել է 8,7 մլրդ.

¹⁰ <http://en.cbar.az/> Central Bank of the Republic of Azerbaijan

դրվարով, ապա այս տարի, ԿԲ-ի արտարժու-
թյանին պահուստները կրճատվել են՝ 20,2%-
ով կամ ընդամենը 1,042 միլիարդ դրվարով:
Միայն հոկտեմբերին ԿԲ-ն ծախսել է՝ 127 մի-
լիոն դրվար, նոյեմբերին՝ 6 միլիոն դրվար, իսկ
դեկտեմբերին՝ 37 միլիոն դրվար: Այս տարի,
պահուստների այսքան քիչ տեմպերով նվա-
զումը բացատրվում է նրանով, որ կիրառվել է
վերահսկվող լողացող փոխարժեքի քաղաքա-
կանություն և նախորդ տարվա նման՝ հսկա-
յական միջոցներ չեն ծախսվել մանաթը ֆիքս-
ված փոխարժեքով պահպանելու համար: Սա-
կայն ԿԲ-ն պահուստների 75%-ը կորցնելուց
հետո, դեռևս 3,9 միլիարդ դրվար մնացորդով
այլևս չի կարող արդյունավետ ազդել այդ
գործընթացի վրա:

Հետաքրքիր է, որ արժույթային շուկայի
ամենախոշոր մասնակիցը, այլևս ոչ թե Կենտ-
րոնական բանկն է, այլ դարձել է Sofaz-ը, իր
հսկայական արտարժույթային պահուստնե-
րով: Այն ակտիվորեն մասնակցում է արտ-
արժույթային աճուրդների, որի միջոցով ար-
ժույթային շուկա որոշակի ծավալով դրվար է
մղում: Նավթային հիմնադրամը փորձում է
նվազեցնել և ձգձգել իր արտարժույթով փո-
խանցումները պետական բյուջե, հնարավոր-
ինս խնայելով այդ միջոցները, սակայն դա էլ
ավելի է սրում պահանջարկը արտարժույթի
նկատմամբ: Իշխանությունների ցանկությունն
է՝ նավթային հիմնադրամում հնարավորինս
պահել մեծ ծավալի արտարժույթ: Այժմ մա-
նաթի ճակատագիրը ոչ այնքան ԿԲ-ից է կախ-
ված, որքան՝ նավթային հիմնադրամից, կամ
տնտեսություն մտնող որոշակի ծավալով դր-
վարի քանակից: Ներկայումս Sofaz-ի ակտիվ-
ները գնահատվում են՝ 35,8 մլրդ. դրվար: 2014
թ.-ին այն կազմել է 37,1 մլրդ. դրվար, իսկ
2015թ.-ին՝ 33,6 մլրդ. դրվար¹¹:

Երկրում դրվարիզացիայի մակարդակը
աճել է՝ հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ այն հասել
է՝ 81,75%, որը 2015 թ.-ին 75,7% էր, թեև մա-
նաթի արժեզրկման արդյունքում ոչ ռեզի-
դենտները իրենց արտարժույթային միջոցները
հանում էին բանկերից և դուրս տանում: 2015
թ.-ին մանաթի դեվալվացիաների ժամանակ
բանկերում ավանդները կրճատվեցին, և՛ ազ-
գային արժույթով, և՛ արտարժույթով արտա-
հայտված: Պաշտոնական վիճակագրությունը

թեև ցույց է տալիս, որ 2016 թ.-ին բնակչության
ավանդները մանաթով արտահայտված աճել
են՝ 7,3%-ով, սակայն դա ավելի շուտ դրվարա-
յին ավանդները մանաթով վերածած ցուցանիշ
է, այդ պատճառով է աճ ցույց տալիս: Մին-
նույն ժամանակ, ըստ վիճակագրության՝
13,2% նվազել են բանկերում վարկերի ծավա-
ները: Մանաթին այլևս չեն վստահում: Ինչպես
հասարակ աղբբեջանցիներն են նշում, ազգա-
յին խորհրդանիշը, աղբբեջանցիների հպար-
տությունը՝ մանաթը, վերածվել է սովորական
մակուլատուրայի:

Բացի այդ, ԿԲ-ը փորձում է գնաճի դեմ
պայքարել մանաթի առաջարկի սահմանա-
փակումով, դրանով մանաթի արհեստական
պակասորդ է ստեղծվում, մանաթի ուժեղաց-
ման համար, որը միայն սրում է իրավիճակը և
բերում այլ լուրջ խնդիրների: Այսինքն, ոչ
միայն նավթադրվարների պակասի պատճա-
ռով, այլ նաև մանաթի առաջարկի սահմա-
նափակման պատճառով, տնտեսությունը
սեղմվում է, գործարար ակտիվությունը նվա-
զում է: Ինչ վերաբերվում է եվրոյին, ապա
Աղբբեջանի բիվալյուտայի 30%-ը կազմում է
եվրոն, որը նույնպես արժեզրկվում է, որը
նույնպես ազդում է Աղբբեջանի ֆինանսական
ակտիվների վրա:

Ֆինանսական կազմակերպությունները
չեն կարողանում անհրաժեշտ քանակի դրվար
ձեռք բերել ԿԲ-ից և նավթային հիմնադրամից՝
այսինքն բանկերը քիչ դրվար են ձեռք բերում և
քիչ էլ վաճառում են: Բանկերը դրանից տու-
ժում են՝ վարկերը դրվարով են, իսկ արժե-
զրկված մանաթով վարկառուները չեն կարո-
ղանում փակել վարկերը: Սակայն բանկերն էլ
են հաճախ սպեկուլյատիվ խաղերի մեջ
մտնում: Հայտնի են դեպքեր, երբ բանկիրները
գողանում են փողերը իրենց իսկ բանկերից և
իրենց բանկը սնանկ հայտարարում: Եվս մեկ
տեղեկատվություն, ըստ փորձագետների, 15
տարվա մեջ, մոտ 100 միլիարդ դրվար են աղբ-
բեջանցի օլիգարխները և չինովնիկները դուրս
հանել երկրից, որոնք պահվում են օֆֆշոր-
ներում¹²:

¹¹ www.oilfund.az, State oil Fund of Azerbaijan

¹² <http://haqqin.az/news/84571>, Азербайджанские олигархи
наворовали и вывезли 100 миллиард долларов

Սոցիալ-տնտեսական վիճակը վատանում է

Նախորդ տարի նոյեմբերի 28-ին տեղի ունեցավ գազի և էլեկտրաէներգիայի սակագների հանկարծակի բարձրացում: Գազը 2 անգամ, իսկ էլեկտրաէներգիան՝ 58 %-ով թանկացել է: Այսինքն, իբրև թե սակագների տարբերակման (դիֆերենցացման) անվան տակ տեղի ունեցավ սակագների բարձրացում: Գազի և էլեկտրաէներգիայի սակագների բարձրացումը բերելու է գների թանկացմանը մանաթի արժեզրկման ֆոնի վրա: Այս տարի էլեկտրաէներգիայի գները բարձրանում են արդեն երկրորդ անգամ՝ հուլիսի 15 այն բարձրացել էր 16%-ով, իսկ մայիսի 16-ին բարձրացել էր իսկույն ջրի սակագները:

Աշխատանքի շուկան ծանր ժամանակներ է ապրում, աշխատավարձի բարձրացում գնաճի ֆոնի վրա չի զգացվում: Գործատուները ազատվում են ավելորդ աշխատողներից: Բազմաթիվ ներդրումային նախագծեր են սառեցվել: Բիզնեսի եկամուտները նվազում են: Ծախսերի օպտիմիզացիա է արվում, որն էլ բերում է աշխատող անձնակազմի և աշխատավարձերի նվազմանը: Դա էլ բերելու է ծառայությունների և ապրանքների նկատմամբ պահանջարկի նվազմանը, որն էլ իր հերթին արտադրության ծավալների նվազմանը, բյուջե մուտքերի նվազմանը և գործազրկության աճի: Կախվածությունը ներմուծումից ավելի է մեծանում: Քանի որ մանաթը արժեզրկվում է, իսկ աղբբեջանական արտադրությունը կախված է ներմուծումից, դա էլ բերում է ապրանքների թանկացմանը:

Պետական բյուջե եկամուտները և ծախսերը նվազելու են

Դեկտեմբերի 16-ին հաստատված 2017 թվ.-ի պետական բյուջեն կանխատեսում է 15,9 մլրդ մանաթի եկամուտներ, իսկ ծախսերը՝ 16,6 մլրդ. մանաթ, որն ամերիկյան դոլարով արտահայտված կազմում է՝ 8,3 միլիարդ դոլար բյուջեի եկամուտների մասով և 8,7 միլիարդ դոլար ծախսերի մասով (հիշենք, ընդամենը մի քանի տարվա առաջվա 20 միլիարդանոց աղբբեջանական բյուջեի մասին): Բյուջեն 40 դոլար նավթի գնի հաշվարկով է կազմվել: Նշենք, որ 2016 թ.-ի պետական բյուջեի համեմատ եկող տարվա բյուջեն նվազել է՝ 5,2 տոկոսով: Այստեղ, 650 միլիոն մանաթով նվազել են սոցիալական ծախսերը, սակայն ավելաց-

վել են ռազմական ծախսերը՝ որը հիմնականում վարկային միջոցների հաշվին է տեղի ունենալու:

Բյուջեն կազմելիս, աղբբեջանցիները հիմք են ընդունել 1 բարելի նավթի տարբեր գներ՝ 25, 40 և 50 դոլար, դրանից կախված հաճախ է վերանայվում բյուջեի եկամուտները և ծախսերը: Նվազել են թե հարկերի հավաքագրումը, թե Sofaz-ից փոխանցումները: Եկամուտների նվազման պատճառով, արդեն 2-3 տարի շարունակ կրճատվում են բյուջեում տարբեր ուղղվածության ծախսերը, այդ թվում սոցիալական: Բացի այդ, բյուջեի վերանայումները, մանաթի արժեզրկումը դոլարի նկատմամբ խառնաշփոթ է ստեղծում, թե՛ պետական բյուջեի, թե՛ ռազմական բյուջեի հատկացումների մասին իրական պատկերացում կազմելու համար: Հատկապես, երբ աղբբեջանցիները սիրում են մանիպուլյացիաների գնալ, մանաթով ներկայացված բյուջեի ծախսերի կամ ռազմական ծախսերի աճ ցույց տալու համար, համեմատություններ անելով Հայաստանի պետական բյուջեի կամ ռազմական ծախսերի հետ, այն դեպքում, երբ նույն դոլարով արտահայտված այդ ծախսերը բավականին նվազել են: Օրինակի համար նշենք, որ 2014 թ.-ին հաստատված 2015 թ.-ի պետական բյուջեում, եթե ռազմական ծախսերը կազմել են 3,3 միլիարդ մանաթ, որը այն ժամանակ համարժեք էր 4,2 միլիարդ դոլարի (0,78 փոխարժեքով), ապա այսօրվա փոխարժեքով այն կգնահատվեր ընդամենը՝ 1,75 միլիարդ դոլար:

Ռազմական ծախսերը աճելու են

2017 թ.-ի բյուջեի վերջին թարմացված նախագծով, 63,3%-ով կամ 1 միլիարդ մանաթով կավելացվեն ռազմական բյուջեի ծախսերը, հասնելով 2,642 միլիարդ մանաթի (1,48 միլիարդ դոլար ներկա փոխարժեքով): Որտեղ՝ 1, 27 միլիարդ մանաթը կուղղվի պաշտպանության նախարարությանը (մոտ 713 միլիոն դոլար), ազգային անվտանգությանը՝ 111,9 միլիոն մանաթը (63 միլիոն դոլար), իսկ ռազմական արդյունաբերությանը, ներքին գործերին և այլ կառույցների համար՝ 1,23 միլիարդ մանաթը (690 միլիոն դոլար): Ի տարբերություն Հայաստանի, աղբբեջանցիները ռազմական բյուջեում ներառում են՝ պաշտպանությանը, ազգային անվտանգությանը, ներքին գործերը, սահմանապահ գործերը, պաշտպանության արդյունաբերությունը և այլ տարբեր կառույց-

ներին հատկացվող գումարները միասին վերցրած:

2016 թ.-ին 1,8 միլիարդ մանաթ էր հատկացվել ռազմական ծախսերին, որից՝ 1,7 միլիարդը՝ պաշտպանությանը, ևս 108,9 միլիոն մանաթ՝ ազգային անվտանգությանը և մնացածը այլ նպատակներին: Հետագայում ռազմական ծախսերը ավելացվեցին՝ 391 միլիոնով մանաթով կամ 21,3% տոկոսով:

Ամեն դեպքում, 2014-2015 թ.-ին ռազմական ծախսերը նվազման միտում են ցույց տվել, հատկապես, եթե դուրս դուրս այն ներկայացնենք: 2015 թ.-ին բանակին հատկացվել է 1,2 մլրդ. դոլար: 2015-թ.-ին 2013 թ.-ի համեմատ ռազմական ծախսերը կրճատվել է 2 անգամ: Համեմայն դեպք, եթե 2013 թ.-ին Ադրբեջանի ամբողջ ռազմական ծախսերը 7 անգամ գերազանցել են Հայաստանի պաշտպանական ծախսերին (չենք դիտարկում ՀՀ ռստիկանության գործերի, ԱԱԾ և այլ ռազմականացված կառույցների հատկացումների), ապա 2017 թ.-ին կլինի ոչ ավել քան 2 անգամ, նույնիսկ ավելի քիչ:

2017 թ.-ի ռազմական բյուջեի կտրուկ ավելացումը նախորդ տարվա համեմատ տեղի է ունենալու մյուս ծախսերի, հատկապես սոցիալական ծախսերի հաշվին: Պատրաստվում են նաև մեծ ծավալի՝ մոտ 500 միլիոն դոլարի վարկեր ձեռք բերել այդ նպատակով, որը կուղղվի ռազմական նպատակներին: Ավելացման պատճառը՝ դա նախ ապրիլյան ձախողումն էր և Հայաստանի կողմից «Բսկանդերների» և այլ ռազմական տեխնիկայի ձեռք բերումը: Կարևոր են նաև ադրբեջանցիների բարդությունները, քանի որ ռազմական բյուջեի հատկացումները դուրս դուրս արտահայտված ավելի քիչ է երևում և այդ պատճառով ևս մեկ միլիարդ մանաթով դրանք ավելացվեցին: Հիշեցնենք, որ վերջին 10 տարում Ադրբեջանը 22,7 մլրդ. դոլարի զենք է ձեռք բերել:

Ամփոփում

Այսպիսով, 2016 թ.-ին Ադրբեջանում շարունակվում է ուժեղ ճնշումը իրական սեկտորի վրա, որը տարիներ շարունակ հարմարվել էր ուժեղ ազգային արժույթին: Շարունակվում է ուժեղ ճնշումը նաև ֆինանսաբանակային սեկտորի վրա: Տնային տնտեսությունների և գործարարների համար մեծացել է պարտքային բեռը մանաթի արժեզրկման արդյունքում, քանի որ դուրս դուրս վարկերի հետվերադարձման

խնդիրներ են առաջանում, որոնց պատճառով Ադրբեջանի բանկերը խոցելի դարձան: Բանկերը խուսափում են վարկեր տարամադրել: Բանկային համակարգի նկատմամբ ցածր վստահությունն ձևավորվել է: Ադրբեջանի արտաքին պետական պարտքի սպասարկման բեռը մեծանում է:

Նվազում են բնակչության եկամուտները և գնողունակությունը: Տնտեսական ակտիվության անկման պատճառով, աշխատանքի շուկան նույնպես մեծ վնասներ է կրում, տեղի են ունենում կրճատումներ, գործազուրկների քանակը մեծանում է: Փոքր և միջին ձեռնարկությունների քանակը կրճատվում է: Սոցիալական դժգոհությունները պայմանավորված են թանկացումներով, աշխատատեղերի կրճատումներով, ավանդների հետ ստացման և վարկերի մարման գործընթացներով, մանաթի արժեզրկումով, պետական սոցիալական ծրագրերի կրճատմամբ և այլ գործոններով:

Նավթային եկամուտների նվազման արդյունքում, նավթային սեկտորը փոքրանում է, դրա հետ նաև ոչ նավթային սեկտորն է կրճատվում: Վերամշակման ճյուղում, իսկ որոշ արտադրություններում անկումը կազմում է մինչև 40-50%:

Անշուշտ, նավթի գների անկումը և մանաթի արժեզրկումը, դրանք պարզապես Ադրբեջանի տնտեսության անկայունության հրահրիչներ են: Կան նաև խորքային հիմնախնդիրներ, որոնք են՝ տնտեսական ինստիտուցիոնալ կառույցների բացակայությունը և թերզարգացվածությունը, կոռուպցիան, կառավարման մոդելը և այլն, որոնք թուլացնող ազդեցություն են ունենալու տնտեսության համար:

Այս տարվա ընթացքում, անշուշտ, նախորդ տարիների գործընթացները շարունակվելու և խորանալու են: Ադրբեջանի հիմնական ռիսկերից մեկը մնում է նավթի ոչ բարձր գները: Միաժամանակ մանաթի փոխարժեքի խնդիրը հրատապ է լինելու, հրատապ է նաև գնաճի կառավարումը: Նշված խնդիրները դժվար թե կարգավորվեն, եթե նույնիսկ նավթի գների բարձրանան: Ներդրումների բարձր մակարդակը, որն եղել է տնտեսական աճի հիմնական խթաններից մեկը, ցածր է լինելու: Արտահանումից եկամուտները նույնպես նվազելու են, սա էլ չի նպաստելու տնտեսական աճին: Նվազում է նաև սպառման մակար-

դակը: Տնտեսական աճի այլ լուրջ հնարավորություններ դեռևս չկան Ադրբեջանի համար: Նավթը դեռևս մնում է միակ հույսը: Սակայն, բացի նավթից, այս երկրի համար առկա է ևս մեկ այլ մահացու ռիսկ, որը չգիտես ինչու չեն գիտակցում Ադրբեջանում:

Ադրբեջանում խորացող սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը անշուշտ ռիսկային է՝ ոչ միայն Ադրբեջանի, այլ Հայաստանի և Արցախի Հանրապետության համար, ինչպես նաև ողջ տարածաշրջանի համար: Տնտեսության մեջ ստեղծված իրավիճակը միանգամայն բավարար է, որ Ալիևը իր իշխանությունը պահպանելու համար ցանկացած պահին ռազմական գործողությունների սրացման գնա հայկական պետությունների դեմ: Հենց դա էլ ամենահիմնական գործոններից մեկն է եղել Ադր-

բեջանի կողմից ապրիլյան իրադարձությունների սանձազերծման:

Թե՛ լուկալ, թե՛ լայնածավալ պատերազմի վերսկսումը Ալիևի կողմից ամենավտանգավոր ռիսկն է այսուհետև լինելու Ադրբեջանի համար: Ընդ որում, ապրիլյան ռազմական գործողությունները նույնպես իրենց բացասական դերը ունեցան հենց Ադրբեջանի համար՝ ներդրումների կրճատման, կապիտալի արտահոսքի, գնաճի և այլ գործընթացների վրա: Այս անգամ, այն ավելի ուժգին է հարվածելու տնտեսությանը, ավելի ուժգին, քան նավթի գների անկումից եղած հարվածները: Այսինքն, ոչ թե ցածր գներով նավթը, այլ ալիևյան քաղաքականություն է դառնալու Ադրբեջանի տնտեսության, ավելի շուտ պետականության գոյության ամենահիմնական ռիսկը: